

GRID

Intern faglig debat på Kunstakademiets Arkitektskole, Afd 6

Einig zu sein ist göttlich und gut; woher ist die Sucht denn
Unter den Menschen, daß nur Eines und Einer nur sei?
HÖLDERLIN

N° 72 december 2005

Münchhausens Trilemma

Kan og skal filosofi og videnskab kunne anføre fuldstændige begrundelser? Er selvreference altid en skandale?

Steen Nepper Larsen

I Jena og Heidelberg slog en forunderlig tysk filosof sine folder for henved 150-200 år siden. Han hed Jacob Friedrich Fries og levede fra 1773 til 1843. Han argumenterede for, at ingen begrundelse kan være fuldstændig, da en begrundelse for at være fuldstændig må indebære, at de begrundede påstande også skal kunne begrundes. For Fries føres vi altid ind i tre lige uacceptable og uomgængelige blindgyder:

1. Vi ender i en *uendelig regres*, dvs. begrundelsen bliver aldrig færdig.
2. Vi får et *cirkelbevis*, hvormed vi antager det, vi skulle bevise.
3. Vi ender med *dogmatisk* at antage en *påstand* for sand uden at begrunde den.

Disse tre problemer er gået over i den filosofiske tradition som **Fries' trilemma** eller **Münchhausens trilemma**.

Når en filosofisk retning, en religiøs trosretning, enkeltvidenskab eller en ideologi forsøger at overbevise sig selv og os om, at den er velbegrunderet og "sikker" - kan moderne arvtagere af Fries' indsigter vises, at den hænger fast i den sump, hvorfra løgnhalsen Münchhausen ellers af egen kraft steg op med hånden om hårpisken og hesten mellem benene.

Den uendelige regres, cirkelbeviset og den dogmatiske påstands kanonisering kendes i mange udgaver. Mosen synes bundløs, hængedyndet er kommet for at blive. En selvoverbevist metafysiker vil med sindsro prædike og praktisere ud fra en fiksering af en eller flere af trilemmaets dele. En naiv videnskabsfetichist vil end ikke have tænkt eller ovovet at tænke sit eget virke til bunds. De ubevidste sumpgæster er de fleste.

I hverdagslivet og hverdags sproget formuleres påstande om **virkeligheden** i form af argumenter, der - hvis de gæses nærmere på klingen - vil have deres udspring i den overfyldte sump. Talehandlinger kan betvivles i den sociale kommunikation, der holdes sammen af sprogets bånd, fortolkningsfællesskabet og en forventning om en vis tilregnelig adfærd.

Magtfulde retoriske eksempler på Münchhausens trilemma kan være: "Gud er altings skaber, mening og mål", "Jeg er god, fordi jeg er sød", "Han man sagt A, må man også sige B; har man sagt B må man også sige A", "Menneskerettighederne skal gælde for alle mennesker, for de er universelle og sande", "Hvad, der er godt for General Motors, er godt for USA".

Når Spørge-Jørgen parkeres i sin seng, forslået og uden pandekager, har forældre-autoriteten med sikkerhed genetableret den familiære ro og magtorden ved at praktisere en eller flere af de tre procedurer ovenfor. (1) På det grænseløse og evindelige "hvorfor...?" hævdes: "derfor...sådan er virkeligheden altså bare". Det næste betvivlende "hvorfor?" overhøres bevidst. Spørge-Jørgen er netop så fandens irriterende, fordi han ikke vil finde sig i, at et enkelt svar kan være et endeligt svar. (2) På spørgsmålet om, hvorfor han ikke er blevet et kat, får han vel blot at vide, at han er et menneske og derfor ikke en kat; og så er han jo ikke blevet et hak klogere på, hvad den specifikt menneskelige væren er i forhold til og adskilt fra dyreverdenen. (3) "Der er bare mænd på dine seler, for det er der. Det er pæne tegninger, som børn kan lide". "Selvfølgelig har du da ikke negle på din næse; for de sidder på fingrene på alle normale drenge. Sådan er det. Spørg dog ikke så dumt". De dogmatiske påstande er *slået* fast, men begrundes selvsagt ikke. Megen magt agerer således.

Et rationalistisk og logisk-analytisk forehavende, der ønsker at forstå og fortolke virkeligheden som et éntydigt, velbegrunderet og transparent objekt, tror sig hinsides Münchhausens martrende trilemma. Hvis fortrængningen ikke skulle være grundstemningen, hyldes påstanden om, at trilemmaet er opløst.

Jeg øjner en strid mellem to filosofiske tilgange: Den **ene**, den ambitiøse grundlagsfilosofi ovenfor, ønsker totaltransparens og ubetvivlelige bevisførelser. For den vil trilemmaet være fandens ubehageligt, et evindeligt kors for tanken. Den **anden** vil argumentere for, at vi må tage vor livsform, kultur og vort hverdagsprog for givet, og at vi ikke bliver martret af, at vi "rent" filosofisk ikke kan løse trilemmaet. For filosofi skal slet ikke kunne så meget; den hverken kan eller skal fjerne os fra hængedyndets trygge væren. Denne form for filosofi ved, at vore forforståelser placerer os i en række "positive" cirkler; og at vor dagligdag er opbygget ved hjælp af adskillige udgaver af og variationer over trilemmaets tre dele.

Efter min mening er *Filosofi nr.I* alt for ambitiøs og blind; *Filosofi nr.II* derimod for kulturkonservativ og defaultistisk. En tredje vej vil være at acceptere og erkende, at trilemmaet ikke er absolut ødelæggende for den filosofiske spekulation eller for den videnskabelige praksis; thi Fries' trilemma kan inkorporeres i den filosofiske eller videnskabsteoretiske refleksion. Det kan blive en kvalitet ved den selvkritiske "sans", en form for benzin, en evig anfægtelse, en stadig påmindelse om det provisoriske i vor tænkning og eksistens. Vore udsagn er altid fallible; samtalen om hvad vi er, hvad virkeligheden er og ikke mindst skal være, er uendelig. Samtidig ved vi, at vi kommer til at søsætte metafysiske projekter; alene fordi vi lever. I tale, håb, erindring og i mødet med de andre fortættes det metafysiske, der slet ikke er til at pille ud af det moderne samfund. Uden metafysik taber virkeligheden sin glans; men en totalitær selvhævdende form for metafysik gør os blinde og intolerante. Som meningsbehovende eksistenser har vi et problem hér. Livets salt skal være porøst og krystalinsk, ikke hårdt som diamant.

Vores virkelighed som tænkende og sansende kroppe i sprogets vold indsætter os i adskillige selvreferentielle processer. Vi forsøger at forstå døden og er selv dødelige. Vi forsøger at forstå kroppen og er selv en. Vi forsøger at forstå tiden, som vi selv er i. Vi forsøger at forstå sproget, samtidig med at vi selv taler det. Vi forsøger at forstå naturen, som vi også selv er. Vi forsøger at sige noget om og gøre noget ved det samfund, vi selv holder ved lige. Vi tror, vi skal sige noget definitivt om fortiden og historien; men vi indser, at vi til stadighed selv må konstruere denne i skæret af dens virkninger og i lyset af vor egen kontekst og erkendelsesinteresse. Tænkning er aldrig forudsætningsløs. At leve er at sætte værdi.

Disse selvreferentielle vilkår umuliggør heldigvis en neutraliserende ambition om, at vi kan placere os som objektivitetessøgende fluer på væggen, hvorfra vi kan objektere os selv og vort liv fuldstændigt, som var vi sommerfuglevinger under en glasplade i et elektronmikroskop eller protoner i en atommodel. *Filosofi III* giver gladeligt afkald på naive positivistiske, rationalistiske og empiristiske modeller for erkendelsens forfatning.

"Tunge" eksistentielle spørgsmål og videnskabelige grundlagsproblemer har vedvarende udeståender med Münchhausens trilemma. Det dør vi ikke af, hvis dette livsvilkår tages som en udfordring. Vi giver næring til mange sprogspil, der giver os mangfoldige virkeligheder at leve i. Sproget er uden overordnet hensigt. Det er ikke blot et instrument, ej heller et redskab til fælles forståelse. På en gang er det alles og ingens. Vor metasproglige kompetence er en uhyre stærk "sans". En kritisk spørgen til vore egne begreber og forståelser presser sig på. Vi spørger til sproget med sproget i sproget. Vi er "meta-massører"; men vi ved også, at dét ikke er nok: sproget **er ikke** alt, hvad der er.

Idag synes det at være meget vanskeligt, at højprivilegerede enten naturen, "det fysiske", bevidstheden eller sproget som havende patent på virkeligheden i bestemt form éntal. Store ontologiske henvisninger, og ontologier som positive normative "grunde" betvivles lige så hurtigt, som de bliver formuleret. Det bliver vort liv dog ikke ligegyldigt-udflydende, endsige totalt rundtosset af.

Filosofi må tydes som reflekteret og trænet undren; som en vedvarende spørgen til livet og dets vilkår i dialog med samtidens og fortidens stemmer, indfældet i en fremtid, der allerede er igang. Den kritisk rationelle spørgen er ikke livets eneste glød, omend et uomgængeligt træk ved det vågne liv og et konstitutivt træk ved en offentlighed, der er værd at befinde sig i. Indtil videre er trilemmaet kommer for at blive. Vil det mon blive dumpet i en bundløs sump en dag, når og hvis det kan blive løst, overskredet og endelig glemt?

* Trykt som kronik i Information, d.22.marts 1996